

Ур. Ур. Ур. Ур. Ур.

Ур. Ур. Ур. Ур. Ур.

1913р.

9147925)

4-93

1913

✓ 24 JAN 2008

ԳԵՈՐԳ Ե. ՎՐԴ. ԱՐՄԱՆԵԱՆ

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ

(ՀԱՄԵԱԿ ԱՐԱՄԵԱՆՈՒ ԹԱՌԱՋԱՐԱՆՈՎ)

1913

Հայաստանի Հանրապետության Հանրապետական գրադարանի, Երևան
Հայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, քի. 27

323.1
0-93

05 SEP 2011

9(47.925)

14-93

ԳԼՈՐԳ Ծ. ՎՐԳ. ԱՐՄԼԱՆԵԱՆ

24 JAN 2006

115

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆ

(ՀՄԱՅՆԱԿ ԱՐՄԱՆԵԱՆՅԻ ՅԱՌԱՋԱՐԱՆՈՎ)

Տպագր. «ԿՈՇԱԿ»

«Պատր Արի Էպուստոլուս» փոփոց. քիւ 27

1913

1946

2232
38

25.02.2013

6694

6196

3757-2002

(237-90)

ՀԱՅՐԵՆԱԲԱՂՁ ԻՕՍՆԱԿԸ

Տ. ԳԷՈՐԳ Ծ. Վ. ԱՍԼԱՆԵԱՆ

Հագի լուծ էր քնդանօթի ահարկու որոսք Թրա-
կիոյ բարձունքներուն վրայ, հագի ռազմադաշտը ար-
նաշադախ անցք մը կը բոյրասէր պայքանեան պաւ-
մական մարտի քաւերաքեմէն, ուր միջիոններով մար-
դիկ-ամեն ազգէ եւ ամեն դասակարգէ—սկանայ ար-

գեղարկական, կարօս կը մնային ընթացիկ կեանքին, կարօս՝ իրենց մերձառններուն, կարօս՝ կեանքի եռու-
զեղին...: Եւ անա Բիկկեանի կորիւնը, Ռոստոփի ֆա-
ջարի եւ հայրենասէր Առաքելոսը, Արշակունի վար-
դապետ, կը փոքրայ արգելքստանի սահմաններէն դուրս,
կը խոյանայ դէպի սարագիր ու պատերազմի արհա-
ւիրներէն սահմնուած ժողովուրդը, կայցելէ Պոլիարիոյ
Հայ գաղութին եւ կը հանդիպի նաեւ Պոլիս, կարգ մը
առկախ խնդիրներու կարգադրութեան համար:

Այս հանդիպումը կը գոգադիպի փրոպիէ շար-
ժումի մը, որ ծայր կուսայ Տաճկա-Հայաստանի խոր
անկիւններէն եւ հեզգիւտեալ առնելով մեծ համեմատու-
թիւն, կստանայ Ազգային աղետի մը հանգանակի:—
Թրքահայ արագադրն է, որ օրումն մեծ խնդիրը
կը կազմէ եւ բովանդակ Հայոքեան ուղի ու ուղուը
կը գրաւէ, իր յարաձուռն յորձանքին մէջ առնելով Հայ
Լրագրութիւնը, Ազգային շրջանակները եւ միւլեղ իսկ
Ազգային ժողովի մասնաւոր մէկ նիստին մէջ տեղի տա-
լով համապիտոյ յոգնանք եւ մտահոգութեան: Հայաշ-
խարհը, որ արիւքսար կործմի տուր էր դարաւերջիկ
սարսափներուն, այս նոր աղետին առջեւ կը կրի: Մայր
Երկրի խոցուած կրծքէն անեղ հատալ մը կը փրքի,
որից կը սարսիկ արմենաւանդ սարեր ու ձորեր, կի-
տաքանդ օձաղներ ու շիրիւներ, ամենուրեք ողբ ու
կական, յուսաբեկ արեւէ ձիւ մը կը ըստի եւ ՀԱ-
ՅԱՍՏԱՆԸ ԱՌԱՆՑ ՀԱՅՈՒ մնալու սարսափազդեցիկ
ուրուականը կըցցուի բոլոր անոնց առջեւ, որոնք ահ

ունին՝ տեսնելու համար մեծութիւնը այս աղետին,
ականց ունին՝ ըսելու՝ արեւելեք հրաւերը ողբացող
Հայրենիքին՝ «Եկա՛յք, որդեա՛կք իմ...», սիրտ ունին՝
զգալու համար փոշը արիւնմալ մը Զանգուածին եւ
զգացում ունին՝ համակուելու համար շունչով օրումն
պատգամին եւ ինկզիմին լուրերը Վերին սպիւն-
ման... Հոս է, որ Գեորգ վարդապետի հոգին կը խոռովի՝
խոռովովը վիրաւոր առիծի, կը վերջիցէ կեանքի իր
հարազատ, սպրում բուն իսկ Հայաստանի փրկաբոր
դաշտագետներուն, դարարագեղ հովիտներուն ու երկ-
նաւթարձ եւ անպածուր լեռնակասարներուն վրայ,
պատրաստանայ ու կենտոնակ ընկերներու հետ, Երկրին
մէջ ու Երկրին համար սպրիչ ու մեծնիչ վճռած կր-
թիւներուն հետ, տաշտակով նոր կեանք երկնոյ ա-
րիւրանց լեռնորդիներուն հետ...

Ինչ, Կարմիր Ծովը ձեղեղեղ-անցնելէ ետք, ազատ-
քեան նախօրեակին լիւն Հայն ու Հայաստանը, այս
գաղափարին հանդէպ կընդդիմ Գեորգ Վ. ի հոգին եւ հրա-
մայրդարաւ կը բերարէ անոր աղաղակ բառնալ եւ
իրեն միայն յոսուկ անկեղծ ու ընտանի շեշտով զոյել
Հայ պանդուխտին՝

— Կեցի՛ր:

Ներկայ արարողոյս երկը, որ հայելիի պէս կը
ցոյացնէ արագան դեմքը կարօսակեզ Հայաստանին եւ
արատոյր հայեացքը դարիւններու ձաւքուն ակնապիշ
սպասող սիրելիներու, բուն իսկ այդ ձաւքաւքաւական

«Կեցի՛ր»ը կը խսացնէ, մի՛շտ ասեցին, մի՛շտ սեղին եւ
մի՛շտ ինքնաշարժով ռոնով:

Երանի՛ր թէ Գեորգ վարդապետի այս կոչը յաւիտե-
սար՝ արձագանք գտնէր արեւուն մէջ այն Հայորդիներ-
ուն, որոնք կը դառանին ու կը հաւատան ի արեւ, թէ
Հայաստան Հայո՛վ է միայն երջանիկ եւ թէ Հայը
առանց Հայաստանի չունի կեանք բնաւ...

26 Յունիս 1913

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՀՄԱՅԵԱԿ ԱՐԱՍԵԱՆՑ

ՀԱՅ ՊԱՆԴՈՒԽՏԻՆ...

Աստուած՝ խնդրեմ քեզէ Կուրծեր ու Բերեմ,
Ղաթիպին սիրեմ եւ խոց, ճիկերն եւ վերեւ,
Կերած հացն եւ լեղի՝ ու ջուրն հարամ,
Կռունկ, մեր աշխարհէն խապրիկ մը չունի՞ս:

(Կոռուկի երգիկ)

Ռ՛ւր այդպէս, նժդեհ՛ն. ո՛ւր և է՛ր կը հեռանաս սուրա-
լով, պանդո՛ւխտ, պահ մի կա՛ց, մի՛ մի՛ շտապեր այդչափ
արագ, ինչո՞ւ վաղքոտ ու հեւքոտ, մոռուկ ու անմոռնջ
քո կարօյի առջիւ կը փութաս. ինչո՞ւ աչքերդ ու երեսդ չուռ
տուած կը գնաս այն տունէն՝ ուր մեծացար, այն վայրէն՝
ուր սնար, այն երկրէն՝ որուն զաւակն ես, այն երկնքէն՝
որուն հովանիին տակ գեղուղէչ բարտեցար, այն համայն-
քէն՝ որուն մէջ ապրեցար, այն օդէն՝ որով կեանք օւնեցար:
Նժդեհ՛ն, ներքին ձայնիդ անսա՛, պանդուխտ, զգացումիդ
ուշ գի՛ր, տե՛ս ինչե՛ր չը խօսիր քեզի: Երկնքէն՝ որ վայրիդ
յառուկ ընտանութիւնով, ամեն օրուայ ջինջ կապոյտով, առ-
տեղազարդ ձեղունով, լուսնի յիւսով, և արքայ արեւով
մը, հապա քանի՛ յիլի ամպերով կը շնորհէ ու շնորհած է
պարգեւներու հոյլը, և բարիքներու էն պիտանին՝ կեանքիդ

րոյաւ, ջերմութիւնն ու ամբողջ կենսունակութիւնն, Օդէն և ջրէն՝ որ նսւշ ու անուշ ծծած ես կեանքիդ այդ կեանքը, ըմպած ես անապակ ու անքանակ, որչափ կաթնաթոր, այնչափ մեղրածոր, որով խանձուք է ու պատուքէ պրծած: Հոգէն՝ ուրկէ ծնար ու բուսար, անորմով անար ու աճեցար մինչև այդ հասակդ առիր, և գոյութիւնդ ու ինքնութիւնդ անոր չե՞ս պարտիր. հո՛ն չը թափեցիր նաև քրտինքիդ կայլակները, ու բազուկներուդ ոյժը հոն չը սպառեցիր: Տունէդ՝ որուն մէջ պատսպարեցար, այն տանիքին տակ չէ՞ր որ կեանք աւիր, լեզու ելար ու խօսք ունեցար, մանկական ու պատանեկան տարիներդ հոն չը հիւսեցիր, և ուր դարբնուեցան երխասարդութիւնդ ու կատարելութիւնդ, բոյն ու օճախ չինեցիր, աշխատութիւն ու տանջանք, քիրտ ու արիւն հոսեցիր, ընտանիքի ու զաւկի տէր դարձար, ուրախութեան ու երջանկութեան բոգէներ վայելեցիր. նաև լաց, կոծ, սուգ ու թախծ հոգիդ ցաւցուցին. և կրկին մխիթարութիւն, սփոփանք այդ ցեղերուն տակ չը գտա՞ր: Մէրդ է՝ նախ հոն չը ծնա՞ւ: Նժդե՛հ, ինչո՞ւ չուտ կը մոռնաս ժամ ու ժամտուն, ուսկէց կրկին ծնար իբր քրիստոնէի և ճշմարիտ Որդի Մշանջենի Հայրութեանը, հոն չէ՞ր որ ճանչցար քու և ամենուն Աստուածը, բարութեան ու զթութեան Աղբիւրը, պարգեւող, շնորհող, կարող ու նախախնամող Տէրը: Հո՛ն, այո՛, ուր առաջին անգամ գգուեցար Մանուկները գգուող ու գրկող քու և ամենուն Փրկիչ Մանկացեալէն, հոն միջեցիր ու ճշտեցիր թոթով լեզուով սուրբն ու արքութիւն, հաւատք, յոյս, սէր և որով պարտք ու պարտականութիւն: Հոն, ուր առաջին անգամ երգեցիր գեղգեղ ու հրադեզ Մարգարէէն ու Առաքեալէն, Դաւթէն ու Նարեկացիէն, Մեղեդիէն ու Շարակնոցէն, այն երգերէն՝ որ նախնիքդ սրտովին ու հոգեւին տաղեցին ու աւաղեցին սրտաթրթիւր ու հոգեգրգիւս, վերացած, սրբացած ու հրեշտակա-

ցած, և և կը մոռնամ այս ամենը, և կընամ ունեկանիցի ին-
նեկ այս ճախերուն՝ որոնք մինչև սրտիդ ալքերը ու հոգիիդ
խորքերը կ'արձագանդեն գլխիդ վրի, Ու պիտի կընամ երգել
օտարութեան ծոցին, կամաւոր այդ գերութեանդ մէջ.
«Բարեկոյնի գետերուն քով՝ հոն կը նստէինք, ու Սիօնը մըտ-
քերնիս լերելով կուլայինք: Անոր մէջը ունենինքնուն վրայ
կախեցինք մեր քնարները: Ինչու որ մեզի գերի ընողները
հախեցինք մեր քնարները: Ինչու որ մեզ կողոպտիչները ուրա-
հոն մեզմէ երգ մը խնդրեցին, ու մեր կողոպտիչները ուրա-
խութիւն ըսելով, երգեցէք մեզի Սիօնի երգերէն: Տէրօջը
երգը լինչպէս երգենք օտար երկրի մէջ, Ո՛վ Երուսաղէմ՝
թէ որ քեզ մոռնամ, թող իմ աջ ձեռքս իր պաշտօնը մոռ-
նայ, թող իմ լեզուս իմ քմացս փակչի, թէ որ քեզ չը մե-
շեմ, թէ որ Երուսաղէմը իմ գլխաւոր ուրախութենէս աւելի
մեծ չը համարիմ: Եղիմ ճիշտ Գ. հ. 1—6:» Պանդուխտ,
ինչո՞ւ չը յիշես դպրոցը՝ ուր մտքի սնունդիդ առաջին վան-
կերը կախաղցիր ու թոթովցիր, ու յետոյ տակաւ ուսար
հմտացար, զարգացար մտաւոր հրապարակին մէջ, ընտանեցար
գրքին ու գրչին, սէր կապեցիր թղթին ու տետրին: Մոռնալ
կարելի՞ է ուխտաւայրերը՝ վանքերով, խնդրակատարներով
ու խաչքարերով որոնց՝ քանի՜ անգամներ նախուն ու բըշ-
տուն հանդերձներով, երգերով ու նուագարաններով, խունկ
ու մոմով, մատաղով ու նուէրներով փութացիր յուխտ և
երկրպագութիւն. խաչքար ու համբոյրներ դրօշմեցիր ինկապած
ու սրբացած, ծխած ու շնչած այդ խաչքարերուն ու մա-
տուքներուն. արամութեան ու ուրախութեան հեծեծանք-
ներ, խնդրանքի ու շնորհակալութեան հեղեղներ թափեցիր
անոնց առջև. անդորրացած ու խաղաղացած ետ դարձար, ու
դեռ այսպիսի քանի՜ ինկելի ու փարելի վայրեր ու յիշա-
տակելի օրեր ու տարիներ որ անցուցիր ամառիքիդ ու տու-
նիդ, թաղիդ ու գիւղիդ, քաղաքիդ ու հայրենիքիդ՝ Հա-
յաստանի մէջ, և հիմակ ամեն ամենը կը թողնուի այդչափ

ուչ դի'ր . ո՞վ պիտի չինէ տունն ու գիւղը , ո՞վ պիտի չէն-
ցնէ ու կանգնէ աւանն ու քաղաքը , ո՞վ պիտի բարձրացնէ
ու պանծացնէ Հայրենիքը , ու ո՞վ պիտի սգաւորութենէ հանէ
Մայր Հայաստանը . արդեօ՞ք եկւորները , դուքսէն եկած
գաղթականները (մուհաճիրները) . . . եթէ ո՛չ դուն , ո՞վ Հայ
Ղաւրիպ :

Բայց ո՛ւր են քու և քեզ պէսներու ուժեղ կորիւնները ,
ո՛ւր են խոյացող ու սուբացող արծիւներդ այդ հայրենի եր-
կրնքին երեմնի թե ու թիւ տուողները , և բաշուեցից ա-
ռիւծներդ , որոնք անտառներ կը դողացնէին , չէ՞ որ հոն ու
հոս էք զաւրիպ ու դուրպէք գառազեղներու մէջ փակուած .
չէ՞ք գիտեր թէ կորիւն մը մօրը քով ուժեղ է , և առիւծ մը
անտառին մէջ անյաղթ : Բառ մը է , բայց ամբողջ համայնք մը
կը պարունակէ իր մէջ և երկիր մը կը բնորոշէ . երեք վանկ
է , բայց միլիոններ կը թուէ իր գօգին մէջ . և ասի է իւրա-
քանչիւր ցեղի համար իր իսկական Հայրենիքը . և մէկ ծա-
գէն միւսը կարճագանգէ , կը յուզէ , կը ծնուցանէ ու կը
անուցանէ , կը գաղափարէ և կը հրդեհէ զգացումները , և
քանի՞ քաղցրածոր ու մեղրածոր կը շաքարանայ բերաննե-
րու մէջ :

Հայրենի՛ք , հայրենի՛ք ,

Օդդ սիրուն , ջուրդ սիրուն , դո՛ւն սիրուն ,

Պես պէս գոյնով ծաղիկներդ դալարուն .

Հայրենի՛ք , հայրենի՛ք :

Դու դրախտն ես , քեզի սուրբ գիրքը վկայ ,

Բու մեջիցդ անմահութեան հոտ կուգայ . . . :

Չե՛ս գիտեր թէ՛ լեռներն ու հողերը , օդն ու ջուրերը ,
սարերն ու քարերը չը պիտի կրնան անապատացած , խոր-
թացած , կործացած ամայութիւնները լեցնել , անպտղաբե-

րութիւնները պտղաւորել , մեռելութիւնը կենդանացնել , ան-
ճիտութիւնները կենսաւորել , երբ՝ նժդեհին շունջը չը հասնի ,
երբ՝ պանդուխտին ձեռքը չը գործէ , քրտինքը հոն չառուա-
նայ ու արիւնը հոն չը ծովանայ , որով կեանքեր կրկին յա-
րութիւն առնեն , նուազում ու նուազում աճի ու բազմա-
նայ , աղքատութիւն բարձուի ու Հայն ապրի ցնծութիւնով
ու հազար բարով : Հայրենիք պաշտելի բառը , բնտանիք ու
բնտանի խնկելի բարբառը թող ամեն նժդեհ արթնցնէ , հայ-
րենասէրին բնտանիքին միակ մտածումը , սուրբ բաղձան-
քը , նուիրական նպատակը , բարձրագոյն իտէալը պէտք է
լինի պանդուխտը՝ Հայրենիք , Հայր՝ Հայաստան : Հայութիւնը
պէտք է դառնայ հոն ո՛ւր ծնաւ , ուր մնաւ , ո՛ւր հայացաւ .
ու հոն հանգչի նաև անոր վաստակեալ մարմինը և դամբան
մը որչափ պարզ այնչափ յիշատակելի յիշեցնէ իրեններուն
գործերով , կեանքով , ու պարտականութիւնով լի օրերելի
մը ողջոյն :

×

Այսօր եւս ցյուն իրականութիւն մը է թէ՛ շատեր
դարձեալ կընդդրկեն վհատեցուցիչ , և շատ անգամ մահա-
ցուցիչ սա՛ դրութիւն . թէև շատեր ալ այդ ճամբուն մէջ կը
սոսկան անկէ , կը տփգունին ու տփգո՛նին 'ի լուր և 'ի տես
այդ աւերիչ սովորութեան առջև , մահաւանդ երբ անոր մա-
հաարտուռ տպաւորութիւն ու դառնութիւնները իրենց
ուսին ու ամբողջ կեանքերնուն կրած են : Սովորութիւն մը՝
որ երբ տուննրէ ներս մուտ գործերէ , արիւն արցունք լացու-
ցեր է , չէ՛նք ու զիւղեր դադաղ՝ իսկ աւան ու քաղաք գե-
րեզմանացուցեր է . չարաշուք քամու պէս ամեն անձ ու
առարկայ հոս ու հոն տարաղներէ , և հակառակ իր անուոր ու
դարաւոր բնոյթին որ աւերող , փճացնող , անջատող ու ջրն-
ջող գեռ կը շարունակէ և աշակերտող ու որդեգրուողներու

երկար տողանցներ ունի: Բացէ՛ք ամբողջ հայ պատմութիւնը՝ տպուած թէ անտիպ . լսեցէ՛ք մամիկներէ ու սիրելիներէ նոյն արամաշուք ու հոգեմաշուկ պատմութեաները գիր ու անգիր . ունկնդրեցէ՛ք սրտերէ դուրս թռած զգայացունց տաղերն ու երգերն, որոնք կարօտատունչ հոգիներէ ու հետեւանքներէ, հիւսուած արցունքի, կոծի, վշտի պոռթկումով ու ծովացումով և շարունակաբար: Ինչ որ ազգի ազգի սաղարանքներ ու մեքենայութեան, երբեմն ալ ոսկեզօծեալ ու դիմաստուերեալ գազանային ու դժոխային բռնապետութիւններ, բռնակալութիւններ Շահարասեան ու Տուղրիբեան, Ճինկիզեան ու Լէսկիթիմարեան չեն կրցած ջնջել, ու անունն իսկ արահեա ընել, ու ծածկել ու թաղել ամբողջովին ընդ մոխրով, իրենց գիււային ու ճիւղային ծրագիրներով աշխարհաւեր ու համաւեր ու ան մահով կեանք ունեցեր ու ապրեր, ահա՛ աւերիչ բառը—պանդխտութիւն—մահացուցիչ միջոցաւ բիւր ժանիք լրացուցեր ու ընդ մոխրով թաղեր է այսօր շէն աւաններ ու նահապետի գիւղեր: Ինչ որ խուժուժ կատարած ամբոխներ, և աւերաշունչ ռազմիկ ու առարկաներ արխանածարաւ Համիտեան չեն կրցած փծացնել վերջացնել ազգ մը ողջոյն, ցեղ մը դժբաղդ, արիւն ծռած Մանրէն—գաղթում ու պանդրխտութեամբ—իրեն լոկի սողոսկումին ու լորձնոտ կաշումին աւելին ըրած է. ապացոյցի պէտք կա՞յ թէ քանի են անոր հասուցած անդարմանելի վնասները, թէ՛ որքան անթիւ են ու անհամար անոր չարիքներ: Եթէ այդ աւերիչ դրութեան, քայքայիչ սովորութեան մօլին ու գերին դարձած ենք, գէթ այսօր նիւթական անհամեմատ փայլուն վիճակ մը մեզ մատնանշելու էր. և ընդհակառակն յաւիտեական աղքատ թշուառութիւն մը մեզի ճնշելու չէր, օտարին գթութեան կարօտ: Նախնի օրերէն ցայսօր քանիններ են, որ փայլուն ու փառաւոր վիճակաւ, աստ ու անդ հայ են մնացած ու կապրին նոյն զգացումով, բարքով ու ընտանիքով, այն երկիրներուն

մէջ ուր երամ երամ գաղթած են. ունինք պատկառելի թիւ մը, որոնք չեն մոռցած կրօն, ազգութիւն ու հայրենիք, ո՛ւր կը մնայ հայրենակիցներ, որոնց օգնութեան ձեռք կարկառէին հաղարաւոր աղիողորմ ճչերնուն ու կոչերնուն. և ահա այժմուս ալ նոյն ձուլումին, կաղապարումին ու մոռացումին չը պիտի ենթարկուին, հակառակ մեծ ու շատ խօտամանց և ուխտերու. երբ՝ հայրենիք իրական ու անմիջական շահը չունի բուն իրենցմէ ու վաստակներէ, կարժէ՞ խօստումնին ու երգումնին: Եթէ նիւթապէս ո՛չ. բարոյապէս մատնանշելի ու աշխուռ արդիւնք մը կրցա՞ծ ենք ձեռք բերել ու առով նպաստաւորել հայութիւնը այնչափ՝ որչափ որ բիւրաւոր ձեռքեր ու ընտանիքներ տուած ենք այն վայրերուն: Նախնի օրերէն ցայսօր քանիններ կը համբուրին հայրենիքին մէջ, այնպիսի ակնյայտի աշխատութիւններով ու օգտակարութիւնով, արժող պաշտօններով, նախանձելի գիրքերով ու բարձրութիւնով, որոնք, այո, իբր հայ բարձր արժանիքը, մեծ պատիւը, բաւարար միջիթարութիւնը լինէին բնագաւառի սգաւոր հօրն ու մօրը, իրեններուն մատնաւորապէս և ընդհանրապէս բազմաշարժար մեծ ծնողին: Ա՛յո, չը պիտի կրնանք ուրանալ թէ՛ գաղթողներուն թէ՛ պանդխտողներուն մէջ ունեցեր ենք և կան, որոնք հասած են ճոխ ու փարթամ հարստութեան, վայելած են ու կը վայեն շուրջ կեանք ու կենցաղ, բայց ինչ շահ այդ ամենէն, երբ մասամբ իսկ օգուտ մը չեն ունեցեր ազգին ա՛յո, գտնուեր են ու կը գտնուին նշանաւոր մտաւորականներ, անուն ու համբաւ հասած արուեստաւոր ու արհեստաւոր պաշտօնեաներ, զինուորականներ, նոյնինքն պետական վարիչներ, հայ անուան երեսութապէս պատիւ բերող ու փառք կազմող այդպիսիներ, բայց երբ բուն պարտուց վճարման գոնէ դոյզն մասամբ չեն հասնիր ու չեն հասուցեր, չեն փութացեր ու փութացուցեր իրենց միտքը, բազուկը, քսակը՝ գէնքը և ոյժը, իրականին

ու դրականին մէջ ի՞նչ չափ և ի՞նչ վաստակ, ուրիշին համար մարդ պատրաստել, օտարին համար ուժ ստեղծել չէ՞. բացառութիւններուն միշտ յարգանք և երախտագիտական լեցուկ բաժին, և շնորհապարտութիւնով պիտի ընդունինք ընտանիքին ու հայրենիքին պարծանքը: Ինչպէս անհատ մը սրբազան պարտականութիւնովը ընտանիքին աշխատելու և բաժին հանելու պարտաւոր է, անանկ ալ մեծ ընտանիքին, զի անոր հողէն ծնած հացովն ու ջրովն սնած է, անոր լեզուն կը խօսի, անոր արիւնը կը կրէ: Անգամ մը կրկին դառնանք մեր պատմութեան թէև կսկծոտ ու արիւնոտ, ու հոն ուշադիր կանգ առնենք, խոր ուշադրութիւնով ու մտամփոփ կարդալով և ան՝ մեզի յայտնի ցոյց պիտի տայ իր աւերումին դժբաղդութեան, ցրուումին, սպառումին բոլոր պատճառները, հոն պիտի սոսկանք երբ՝ պատճառներուն գլխաւորը մենք զմեզ գտնանք: Այո՛ հայ պանդուխտ, տխուր իրականութիւնը: Կարդանք էջ մը՝ սուր, հուր, բռնութիւն, զրկանք, կապուտ կողոպուտ, լլկում առեւանդում, որոնք չէն Հայաստան մը մոխրակոյտի են վերածեր ու ահա էջ մը ալ՝ գաղթականութիւն, պանդխտութիւն և անվերադարձ հեռացում, ժուռն տեղ թողած, անդ ու արտ ձգած, դաշտ ու դուրան մոռցած, անասու ու լեռ լքած, գետ ու գետակ անտես ըրած, խաչ ու խաչքարէ անհաւատցած, մատուռ ու եկեղեցի այրի անխնամ ձգած, բարեկամ ազգականէ պաղած, չէն ու չինական որբ ձգած, տղձախտոր եղած աւերակոյտի դէզեր է պատրաստուած ու դեռ կը գնան շարան ու պարան. և այն օրէն ցայսօր քանի ճօխ քաղաքներ քանդուած են, և գիւղաքաղաքներ փլատակած, յուսթի բերրի դաշտեր խոպանացած, քանի՛ նահապետական տուններ գոցուած, և ճօխ սեղաններ վերջացած: Եթէ՛ պահագուշտին ցուպը օրհնարեր ու տնարեր լինէր միշտ, և մաղախը ոսկու գանձով լցուէր, կտրիճ արեւներու մայրսեան

դուռնեղ ու կարչնեղ իրանը մնար նոյնը, անծալ և անակոտ ճակատար նոյնութիւնով դառնար, ո՞վ էր որ ուրախ չը պիտի լինէր և ո՞վ չը պիտի ջատագովէր ու փափաքէր աւերիչ սովորութեանը. բայց աւաղ որ դա ցեց մը և ցից մըն է, թանկ ու հանք կեանքերը ցեցկեր ընող ու ցցող. աւաղ, որ ինքնակամ ու ինքնագործ կը քայլեն ու դեռ կը քալեն. որը անչափ ու անչափ անիծարեր ու կորստաբեր եղած է: Փափաք թէ բաղձանք որոշ նպատակի կամ պէտքի մը, կտեղծուի և գոյութիւն ունի իւրաքանչիւր անհատի ներսը. բայց անիրականալի փափաքներու ետեւէ գնալ բանաւոր է, և կամ ի՞նչ գնով կ'ըստացուն, հաշուել պէ՞տք չէ. մեծութիւն թէ հարստութիւն, դիրք թէ պատիւ, ակնկալութիւն թէ իրականութիւն պէտք է ստացունին չափով մը, որ հաւատարմութեան նժարին մէջ մէկ կամ միւս կողմին շատ չը հակի. բուն բաղձանքներու փոխան շատ անգամ սե հողի կափը անկուշտ կը անկուի ու կը թաղի հո՛ն ամին լնչ, ու չը գտնուի սիրելի մը ալ, որ պուտ մը արցունքով թրչէր ու լուար անծանօթ ու անընտանի հողը: Քանին են որ այսօր աղի ու լեղի կեանք կուլան, բաղդ կանիծեն... զուրկ հայրենի պահուած բաղդերէն, կաթնահամ կեանքէն, ընտանիքի կենսալի գգուանքներէն, սիրելիի հիւթալի գրկերէն, սրտի ու հոգիի խօսող քաղցրութիւններէն, ընտանեկան ջեռուցիչ մթնոլորտէն, ինկած քաղաքաժխտներու, սե ու ծուխ միաղանգուած չէնքերու այլազան ու բազմազան չարքերու մէջ, չարք մը գրեթէ այլ օտարներու ու խմբակներու, որոնց շատը անխօս մեքենայացած ու այլապէս ախտաւորած, որոնց փափսուկները իսկ շատ անգամ անկման առաջնորդող շունչով. օտարներ որոնք ոչ հայացի լեզուէ կը հասկնան և ո՛չ զգացումէ, ո՛չ սրտի կը խօսին և ո՛չ հոգիի կ'ազդեն, ցաւի դարման չունին, վշտերու սփոփանք երբէ՛ք ու կրնան ըլլալ...: Կեանք մը՝ օր ցաւերու ու ցեղերու

ովկէանին մէջ լուղ կուտայ. ցերեկը ծուխ ծխաններու մէջ
ածխանալ, երեկոյները սառն ու դառն չոր ու չորս որմերու
մէջ փայտանալ, և դեռ չորս կողմերով ցաւ, կակիծ, հառա-
չանք տեղաւորուած, միջնորոտած է տեսարաններու վա-
ղանցիկ, գեհնային հաճոյքներն ալ, որոնց հանդէպ ընտա-
նիք, ծնող, զաւակ, կրօն, հաւատ, սէր սրբութիւն, հայրե-
նիք մէկ կողմ ծալած ու ծրարած, նուիրական ուխտ, հան-
դիսաւոր խորհուրդ իսպառ մոռցած, իրականութենէ ու երե-
ւակայութենէ ջնջած սիրելիներու յիշատակներ, ոտնաթա-
թախ մէջը, տարտարոսային անդունդին մէջ կը նետուին, կը
թաղուին ու կը կորսուին, կեանքով, ինչքով ու պատուով.
ուխտադրժումով կը վաճառեն ամեն ինչ, որոնց բացարձակ
ու միակ տէրն ալ լուի իրենք չեն, բանավարութիւնը անբա-
նութեան փոխանակած. տարիներու քրտանց արդիւնքը,
արեան գինը, անմեղներուն բերնին հացը փճացուցած այս-
պէս. և քիչեր չեն որ այս ցաւալի իրականութեան վրայ
կողրան, և հակառակէն կուրախանան շատերու ալ մաքուր,
առողջ, ազնիւ նկարագրին, զգացումին, վարքին ու բարքին
և գտած յաջողութիւններուն. Դարձեալ հայրենիքին սէրն է
որ զիրենք պիտի պահէ աղտեղի ու անել բաւիղներէն, որոնց
մէջ ցանցուած պիտի դամէ, քամէ՝ ու անպատուէ, ու խորը
անդունդ մըն է ահռելի ու թունալի և ինչո՞ւ հայ դժբաղդ
մը տանջուի անվարձան: Միթէ մեր հայրենիքը այնչափ ա-
պերախտ է որ մեր բազուկներուն չը փոխարինէ, կամ քըր-
տինքները չարդիւնաւորէ՞. վկայ Վանայ այգեստանք ու Տա-
րօնի դաշտօրայք. Ծովի ոսկի դուրաններ և Սև Հողերու ցո-
րենի ամբարներ. Մելիտինէի դրախտ պարտէզներ ու Տիգ-
րանակերտի մետաքսեղէններ. հապա՛ Կիլիկեան Եգիպտոսը.
և որչափ ճոխ նոյնքան արգասաբեր անտառտաններ ու այ-
գիք, հանքեր ու հանածոներ, բայց երբ՝ մեր եզներ չեն վա-
րեր ու ակօսեր, երբ՝ մեր գոմշուկներ չեն ցաներ ու դափ-

ներ՝ մանգաղ ու գերանդի պիտի՞ քաղեն. երբ՝ մեր բահեր
չեն բահեր, բրիչներ չեն բրեր, յօտոցներ չեն յօդեր, բոյս,
ու պտուղ պիտի կողովին: Հայորդի՛, նոյն դաշտերն են ու
նոյն հողերը, և երբ՝ ձեռներ չեն կալեր կաճներ, երբ հոն
չեն դատիր ու գործեր, չեն մրճեր ու դարբներ, սղոցեր ու
հիւսեր, քանդակեր ու վրձներ, փոխարիններ ու փոխադրեր.
չեն ու գիւղ, աւան ու քաղաք ինչո՞վ են յանցաւոր ու պի-
տի միան անչէն, անբնակ ու աղքատ: Երբ՝ դարուն ա-
րեւդ, լուսնկայ դէմքդ, առոյգ ու գեղ հասակդ, պինդ ու
զին իրանդ, երկաթ պողպատ բազուկներդ իրենց հարուստ
դատանքը հոն չեն թափեր. որուն կը պարտին և որունն են,
վայրը, երկիրը ինչո՞վ են յանցաւոր ու պարտաւոր: Հայորդի,
դուն ես որ լքած ես ու կը լքես ու շատ անգամ տարինե-
րով վաստկուած հալալ ինչքերդ ու ժառանգութիւններդ ու
չինչով կը ծախես կարգի դրուած գործ մը և շահ մը աչքէ
հանած՝ երազներու ետեւէ կը վազես և ինչո՞ւ, որպէս զի
մորթիդ ազատես, բայց պէտք է որ թանկ ծախէիր ոսկորո-
տիքդ և մորթիդ գինն ալ անհամեմատ արժեքուէր: Տղա-
մարդութիւնը, հայորդիութիւնը այդ կը պահանջեն, առնա-
ցիութիւնը ու հայրենիքն ալ նմանապէս: Հայրենիք մը ին-
չո՞վ է չէն, եթէ ո՛չ աշխատաւորներով. ինչո՞վ է ճոխ և
բազմամարդ՝ զաւկներով. քաղաքներ՝ առեւտուրով ու
արհեստով. գիւղեր՝ երկրագործ ձեռներով. երբ՝ ասոնք կը
պակսին, անոնք ալ կը կործանին, ու ո՞վ է պատճառն ու
մեղաւորը, եթէ ո՛չ անտատուրը, չըլսողը ու նոյնին յա-
մառողը:

*
*

Ծշմարիտ է թէ զօրաւոր պատճառի մը արդիւնք է
պանդխտութիւնը և հակառակ նուրբ ու սուրբ զգացումնե-
րու, և հայրենիքի հանդէպ անտեղիտալի սիրոյ և բնական
ու մոգական այնքան դեղեցկութիւններուն այսօր կրկին

ներն իսկ հայրենի երկրին մէջ . պէտք է հաւատալ թէ անշուշտ ուշ կամ կանուխ պիտի իրագործուի և առանց իրագործումին, ու ընդունելու այդ ճշմարտութիւնը, չէ կարելի երեւակայել իսկ թէ իրական փրկութեան ու մեծութեան արեւը պիտի ողջունէ երկիրն ողջոյն . հայրենիքի վերականգնումի միակ և միակ ուղին ու ելից ճանապարհը ասի է : Եւ սակայն, հայորդի՝ զարիպներ, դուք ալ պարտքեր չունի՞ք . միեւնոյն չափերով ու պարտքերով աշխատելու, գործակցելու, անիրաւութիւններու դէմ բողոքելու, գրկանքներու դէմ ծառանալու, բազկով, մտքով, թւով, ուժով ու քսակով արդիւնաւորելու ամեն արդարացի ճիգեր ու ջանքեր : Ամեն անհատի իրաւունքն է իր բողոքները, դանդառները լսելի ընել տալը, ու ամեն սահմանադրական կառավարութեան ալ պարտքը լսել ու գործադրել է . ու վստահանա՞նք թէ այո՛ պիտի լսեն վերջապէս երբ լսել տալու մասնաւոր գիտութիւնը ունենանք . և փոխանակ շարունակական մեղադրանքներու ու թոյլ և անկարող միջոցներու, հաստատակամ ու անվճատելի ամեն ջանքերով ու պայմաններով արգար իրաւունքնիս պսշտպանենք : Տնտեսական շահերնիս ալ կը պահանջէ որ «ա՛» պանդխտութենէ ետ կենանք, դի երկիրը քայքայման ու կորստեան մատուած, տեւական ու հիմնական շահերէ գրկուած կամաց կամաց թոյլ ու թոյլ կուտանք որ օտարներ գան ու տեղաւորուին, ինչ որ սկսած են ու կը գործադրուին յուշիկ մուշիկ, ու մենք երկրացիներս այդ կոյս ու անկոխ երկիրներ օտարի պատառ խողշած, ուրիշ տեղեր թաղք որոնելու ելած ենք, որոնց լեզուին անգիտակ, բարքերուն ու սովորութիւններուն անտեղեակ, օգին ու ջրին չը վարժուած, ուշադիր ալ չինք որ այսօր հիւծախտի ու այլ հիւանդութիւններու ենթակայ իրենց մահուն բոթը կը լսենք շատ անգամներ և կամ ոսկրահալ բեռներնին է որ կը բերեն գերեզմանոցներուն : Քիչ են արգելօք օտարներ որ մեր հո-

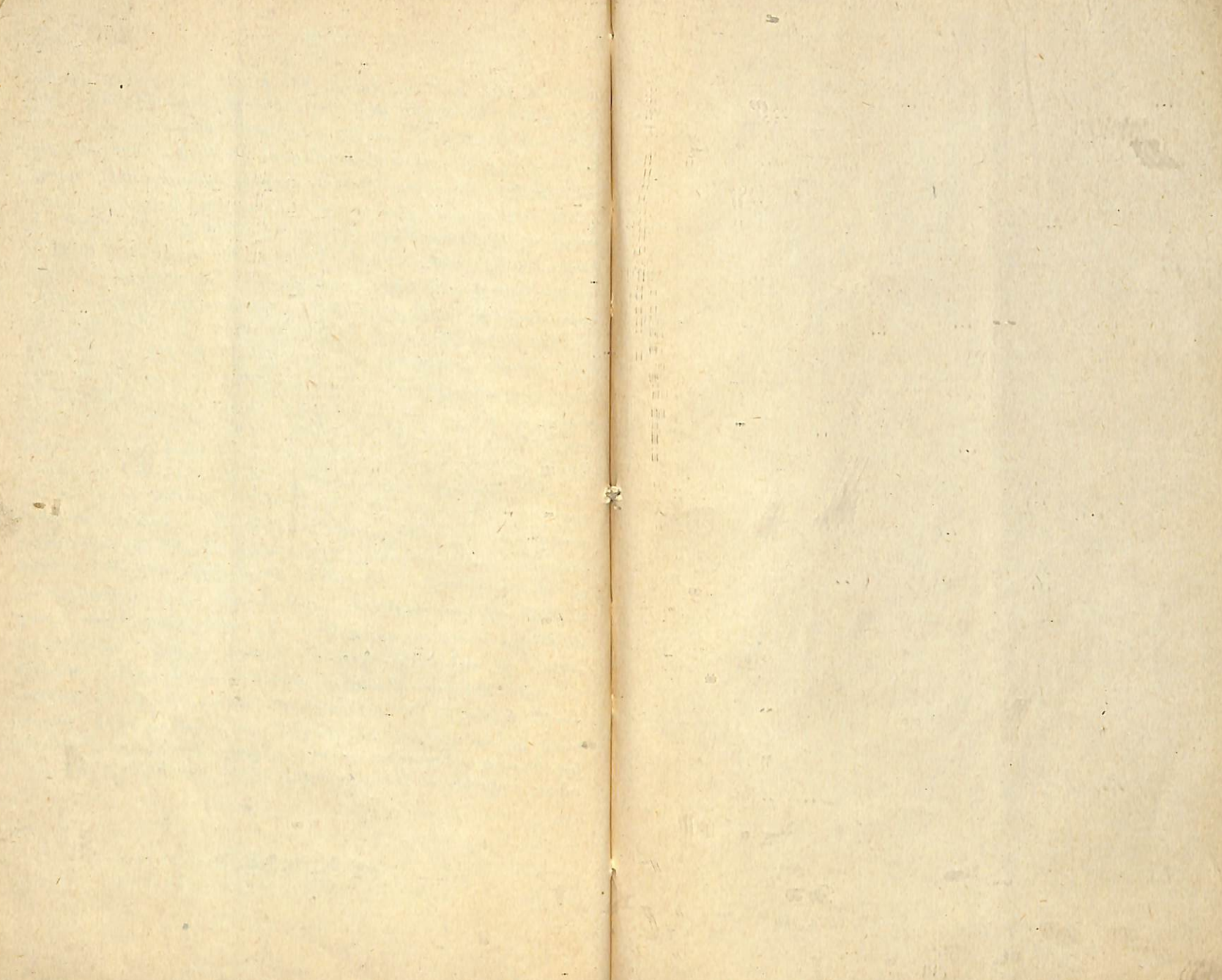
ղին վրայ ու բնակութիւններու ծոցին դիրք ու հարստութիւն կը չինեն . ու ասոր վրայ չանդրադարձած աւելի լայնօրէն դուռ կը բանանք, անոր համար որպէս զի օր մը ալ մեր տան մէջ անոնց գերիներն ըլլանք տնտեսապէս : Հայորդիներ, չէք ուշադրութեան առներ թէ թիւերու նուազումը ինչ անտեղութեան դռներ կը բանայ, ու զարգացման ու հարստացման որչափ արգելքներ է, դեռ չը՞ պիտի խելաբերինք : Սա՛ կոյս գետնին ու փառալից վայրին հանդէպ չը պէտք է՝ վեր կենաք իբրեւ սղոմարդու և փուճ գանգառներու ու անարդարանալի արտունջները մէկդի ձգած դաք և Ձեր չարքա՞յ ձեռքերով, հմուտ ու մարզուած մտքերով, արի ու բարի սրտերով, և անձնուէր ու անձնագոհ կեանքերով ծաղկեցնէք արուեստն ու արհեստ, ցաւով յառաջացնէիք երկրագործութիւն իր յարակից ճիւղերով, ճոխացնէիք վաճառականութիւն ու անա այս երրորդութիւնը պիտի ըլլար դարձեալ աղբիւրը, վերակենդանորդութիւնը մէջ, ու Հայ տունները նախնի նացնելու Հայը Հայաստանին մէջ, ու Հայ տունները նախնի նապետական շուղութիւններովը դար անգամ մը ալ մատնանշելու հինը Պանդո՛ւխտ, քու բնագաւառիդ մէջ դիւրութիւններ, միջոցներու բուն ծնունդներ, յղի ու արգաւանդ-թիւններ, միջոցներու բուն ծնունդներ, յղի ու արգաւանդ-ծոցեր լիքն են . Ե՛կ, մի՛ փախիր ու գործէ, գործէ ու գործէ՛ ու Աստուած պիտի արդիւնաւորէ . Ե՛կ կուրծք տուր, մինչև որ կարենաս հակցնել թէ՛ անկեղծ ես ջանքերուդ մէջ՝ իրաւացի ես պահանջներուդ մէջ, և հայրենիքի կանգնումին ու լազցի ես պահանջներուդ մէջ, և փառաւորումին համար ամեն մի-վերակենդանութեան ու փառաւորումին համար ամեն մի-ջոցներդ սուրբ են, ու իղձերդ են մարդկային, ազգային ու ընկերային . Նժդեհ, ինչպէս քու տունդ նայելու պարտաւոր ընկերային . Նժդեհ, ինչպէս քու տունդ նայելու պարտաւորութիւն ես . հողիդ ու հայրենիքիդ ալ նոյնչափ մը պարտականութիւն ես . եկո՛ւր նոր ջանքերով և նորագիւտերով և գործինեունիս . եկո՛ւր նոր ջանքերով և նորագիւտերով ու զարգացումով նոր կեանք, նոր յառաջդիմութիւն ու զարգացում ստեղծիր, ծնիր ու ծնցուր . նոր փայլ ու նոր քայլ տուր կրթութեան ու գիտութեան համար . կրթութիւն ու գիտու-

թիւն մեծ ուժեր են՝ ազգեր կանգնեցնող ու վերապրեցնող, կեանքեր ազնուացնող, բարքեր առաքինացնող, ու յոյսեր իրականացնող: Հայ նժդեհ, արդեօք ուշադիր ես թէ՛ ո՛ւր կառաջնորդուիս և ի՞նչ մեծ դատապարտութեան տակ կը քալես, երբ պատկառելի դարերու ծնունդ ու շարունակութիւն եղող ազգի մը անգագալիօրէն կորուստին պատճառ կըլտաս և դուն ինքդ, այո՛. ի՞նչ է որ կը պակսի, եթէ ո՛չ յաբատե կամք մը, անբեկանելի կորով մը, անվհատ ընթացք մը, աննկուն նկարագիր մը, անահ սիրտ մը, աներկիւղ հոգի մը, ընտանիքի սէր, ծնողներու երախտագիտութիւն, անկեղծ հայրենասիրութիւն, երկրաշինութիւն, եղբայրսիրութիւն, առիթէն օգտուիլ, ներկային համբերել ու ապագան կանխատեսել, իրերն ու դէպքերը դուշակել, և երբ այս ամենը ընդգրկուի ամեն դժուարութիւններու ու զօրութիւններու իսկ, ինչպէս և ամեն թշուառութիւններու յաղթելը հեշտ պիտի լինի, ու այս ցուցուած ու գծուած առաքինութիւններու առջև ամեն ինչ պաշտում մը պիտի ունենան: Հայրենիքը դրախտավայել երջանկութեան մը հասցնելու համար Ձեզմէ կը խնդրուի վերադարձ, ու վարիչներէ ալ արդարադատութիւն, մեծոգիութիւն և անխտրականութիւն, ու հայրենիքը արդէն մեծցած կը լինի:

×

Հայ նժդեհ՝, որչափ դրութիւնը մեծ ու միշտ դատապարտելի յանցաւորն է, դուն ալ քու կարգիդ այդ կործանաբար հետեւողութեանդ մէջ նոյնչափ մեղադրելի ես և յանցաւոր: Դուն քու այս ընթացքովդ աւելի կը դիւրացնես ու կը փութացնես կործանումը, և այսպիսով դուրեկան փճացումը կ'առթես: Վարչական հայեացքներ և մօտաւոր ու հեռավոր ապագայի նկատումներ, եթէ կան որոնք ընդ միշտ մեղադրելի պիտի մնան իրենց միակողմանի որոշմամբը, բայց

դու ա՛լ տարբեր ճամբով մը անհաշիւ ու անգիտակ բացուած անդունդին մէջ գլորուն և առանց զգուշութեան ու մտածողութեան ուղղակի անդունդին կը քալես. գէթ՝ բարեկամներու անսա՛ և կամ պատմութիւններու հաւատա՛ և օրինակները առջեւդ չե՞ն... ո՛ւր կերթաս նոյն անդունդին նախնիքին. թողլով հայրդ ու մայրդ, որոնք անգամ մը փականքին. թողլով հայրդ ու մայրդ, որոնք անգամ մը ալ քու կտրիճ օրերդ ու հասակդ չը պիտի կրնան գրկել. ո՛ւր կերթաս թողլով ամուսինդ շատ ճահիլ օրերուն, որուն արջունքը այտերէն ու սրտէն կը յորդի. և ան իր ցաւերուն ու երիտասարդութեան հետ անմխիթար ու անքաղաք գեղեցման պիտի մտնայ դաբիլիճ skrsովը տարտուորած: Ո՛ւր ընգման պիտի մտնայ դաբիլիճ skrsովը տարտուորած: Ո՛ւր կը ձգես ձագուկներդ, որոնք քու հովանաւոր ու աշխատակը ձգես ձագուկներդ, որոնք քու կայսրէին: Ո՛ւր կերթաս և որ բազուկներովը կապրէին ու կը կայսրէին: Ո՛ւր կերթաս թողլով հայրենի հողերդ ուրիշներուն, որոնք սա ու նա պատթողով հայրենի հողերդ ուրիշներուն, հողն իսկ կը բողբոջէ քեզի և ճառներով տիրանալ կ'ուզեն. հողն իսկ կը բողբոջէ քեզի և ո՛ւր կերթաս, ուսկէց օրին մէկն ալ թղթի սև կտոր մը պիտի գայ օտարութեան մօտեցում հայրիկին մահը գուժելու...: Դայ օտարութեան մօտեցում հայրիկին մահը գուժելու...: Հայ պանդուխտ, հաշուէ՛ ո՛ւր ես միլիոններդ, և արգասաբեր ու ճոխ շտեմարանքը, չէ՛ որ լեհաստանի, Հնդկաստանի, Ռուս մանիոյ և գրեթէ ամեն օտար երկրի մէջները, ո՛ւր լուծուեցան ու ձուլուեցան և Հայաստանը թողով ու ինչքերով այսօրուան աղքատութեանը հասաւ Դեռ կրակը չէ մոխրացած և դիակները աղքատութեանը հասաւ, և ո՛ր հայ չը ցաւի և դեռ չարփօշիացած այնչափ զոհերուն, և ո՛ր հայ չը ցաւի և դեռ չարտասուեք իրենները, որոնք անխնայ ջնջուեցան, բայց անգամ մը ալ տարբեր հաշիւ մը ընենք եղբա՛յր. արդեօք պանդխտութիւնը քանի՞ զոհեր տարած է, արդեօք քանի՞ դուներ գուցած է և որչափ քաղաքներ աւերած է, ու իր փլածոները միլիոններու չը հասնիր. վեր առնենք կէս դարուայ հաշիւ մը, մօտաւորապէս ամեն տարի 80,000 պանդուխտներ ունեցած ենք հոս ու հոն, գաղթականները դուրս, որոնց թիւն ալ պատկառելի թուի մը հասած է և կորուստն ալ համահաւա-

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

1. Ժիրայր, Գառկերազարդ	գին 6 դր.	20 փառա
2. Հովուին խօսքեր	» 3 »	20 »
3. Հայ Զինուորին	» — »	20 »
4. Հայ Պանդուխտին	» 1 »	20 »
5. Կարմիր էջեր (Մամուլի տակ)	» —	—
6. Փեղեցիկ Ասացումներ » »	» —	—

ԳԻՆ 60 ՓԱՐԱ

(8 ՍԵՆՔ)

Կեդրոնաեղին է՝

«ԿՈՀԱԿ»-ի խմբագրատունը

Կ. Պոլիս, Փոստարկղ թիւ 125

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397940

